

Stefan Bollmann

Vrouwen die lezen zijn gevaarlijk

Met een inleiding door
Kristien Hemmerechts

Lezende vrouwen
in de schilderkunst en de
fotografie

A
U
P

Amsterdam
University
Press

Het motief van lezende vrouwen heeft in alle tijden kunstenaars geïnspireerd. Aan de hand van schilderijen en foto's volgen we de geschiedenis van lezende vrouwen op de voet. Het duurde vele eeuwen voor vrouwen mochten lezen wat ze wilden. Ze moesten vooral borduren, bidden, kinderen opvoeden en koken. Zodra vrouwen beseften dat lezen hun de kans bood om aan de beperkte wereld van het huishouden te ontsnappen en de onbegrensde wereld van de gedachten en de fantasie, maar ook van kennis te bereiken, werden zij een bedreiging. Door hun lectuur kregen lezende vrouwen toegang tot kennis en ervaringen die oorspronkelijk niet voor hen bestemd waren. Met een scherp oog voor details schetst Stefan Bollmann deze geschiedenis van lezende vrouwen. Zijn essay omspannt de tijd van de middeleeuwen tot vandaag, met bijzondere aandacht voor plastisch werk uit de 19e en de 20e eeuw. De schilderijen, tekeningen en foto's worden in korte begeleidende teksten voorgesteld.

Stefan Bollmann (1958) studeerde germanistiek, theaterwetenschappen, geschiedenis en filosofie. Hij promoveerde op een werk over Thomas Mann. Hij werkt als lector, auteur en uitgever in München.

Kristien Hemmerechts (1955) is docente Engelse literatuur en schrijfster. Ze publiceerde romans, korte verhalen, recensies, reisverhalen, columns en essays. Kort na haar zesde verjaardag heeft ze leren lezen. Sindsdien is ze nog zelden zonder een boek gesignaleerd.

Amsterdam
University
Press

Stefan Bollmann
Vrouwen die lezen zijn gevaarlijk

Amsterdam
University
Press

Oorspronkelijke uitgave: Stefan Bollmann, *Frauen, die lesen, sind gefährlich. Lesende Frauen in Malerei und Fotografie* [ISBN 978-458-35958-6]

© 2005, Elisabeth Sandmann Verlag GmbH, München

Vertaling: Hilde Pauwels

Vormgeving: Pauline Schimmelpenninck Büro für Gestaltung, Berlijn

ISBN 978 94 6298 095 2

NUR 640

© Amsterdam University Press B.V., 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Amsterdam
University
Press

Stefan Bollmann

Vrouwen die lezen zijn gevaarlijk

Lezende vrouwen in de schilderkunst en de fotografie

Met een inleiding door

Kristien Hemmerechts

AUP

Amsterdam
University
Press

A
U
P

Amsterdam
University
Press

Inhoud

Een onverwachte driehoeksverhouding

Kristien Hemmerechts

13

Waar het woord woont

Begenadigde lezeressen

23

Intieme momenten

Betoverde lezeressen

33

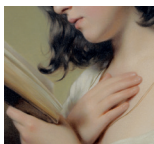
Residenties van het genoeg

Zelfbewuste lezeressen

43

Amsterdam
University
Press

Uren van gelukzaligheid

Fijngevoelige lezeressen

53

De zoektocht naar zichzelf

Gepassioneerde lezeressen

61

Kort ontsnappen

Eenzame lezeressen

85

*Een geschiedenis van het lezen in de kunst
van de 13e tot de 21e eeuw*

111

Bibliografie, fotoverantwoording

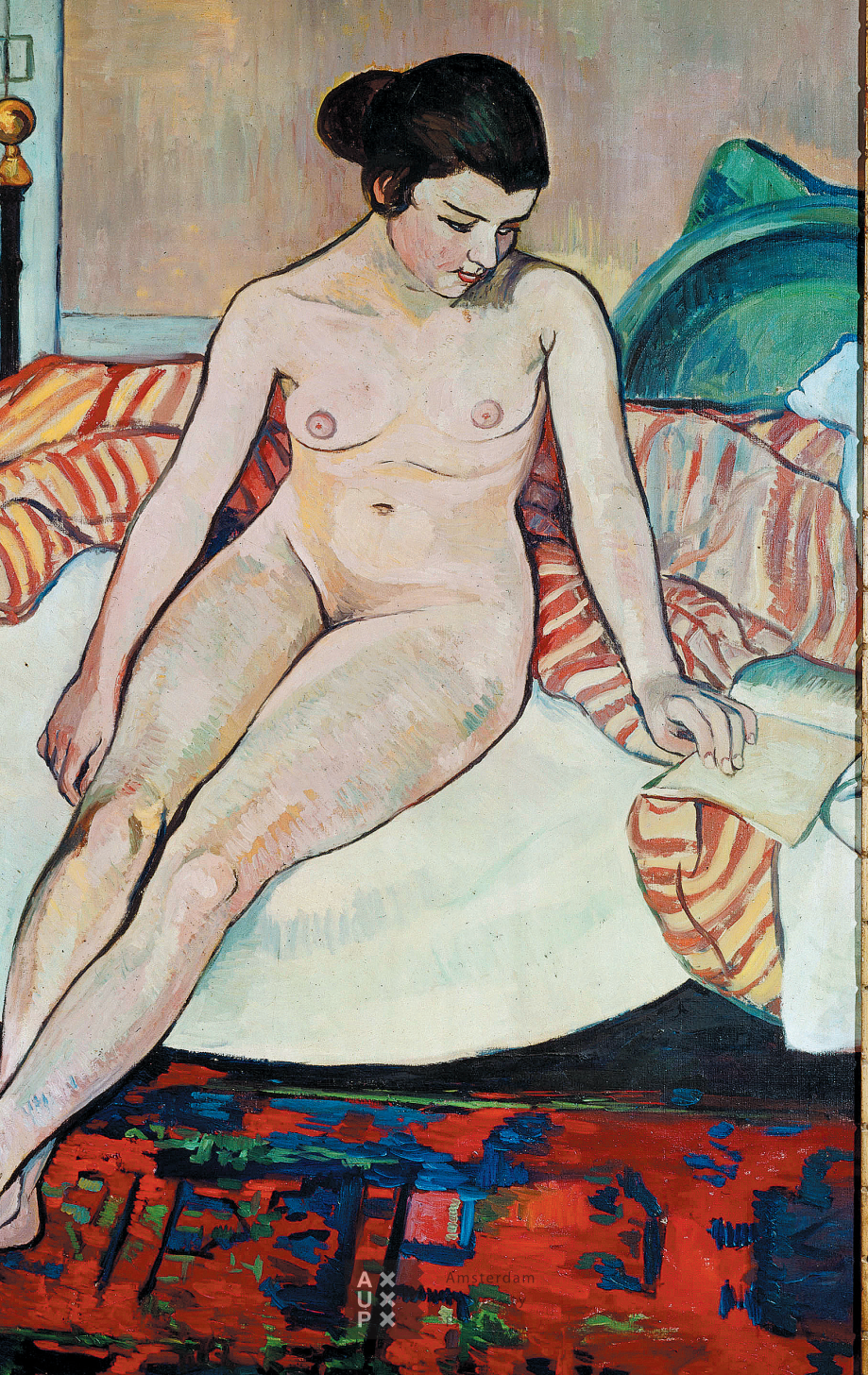
135

Index

136

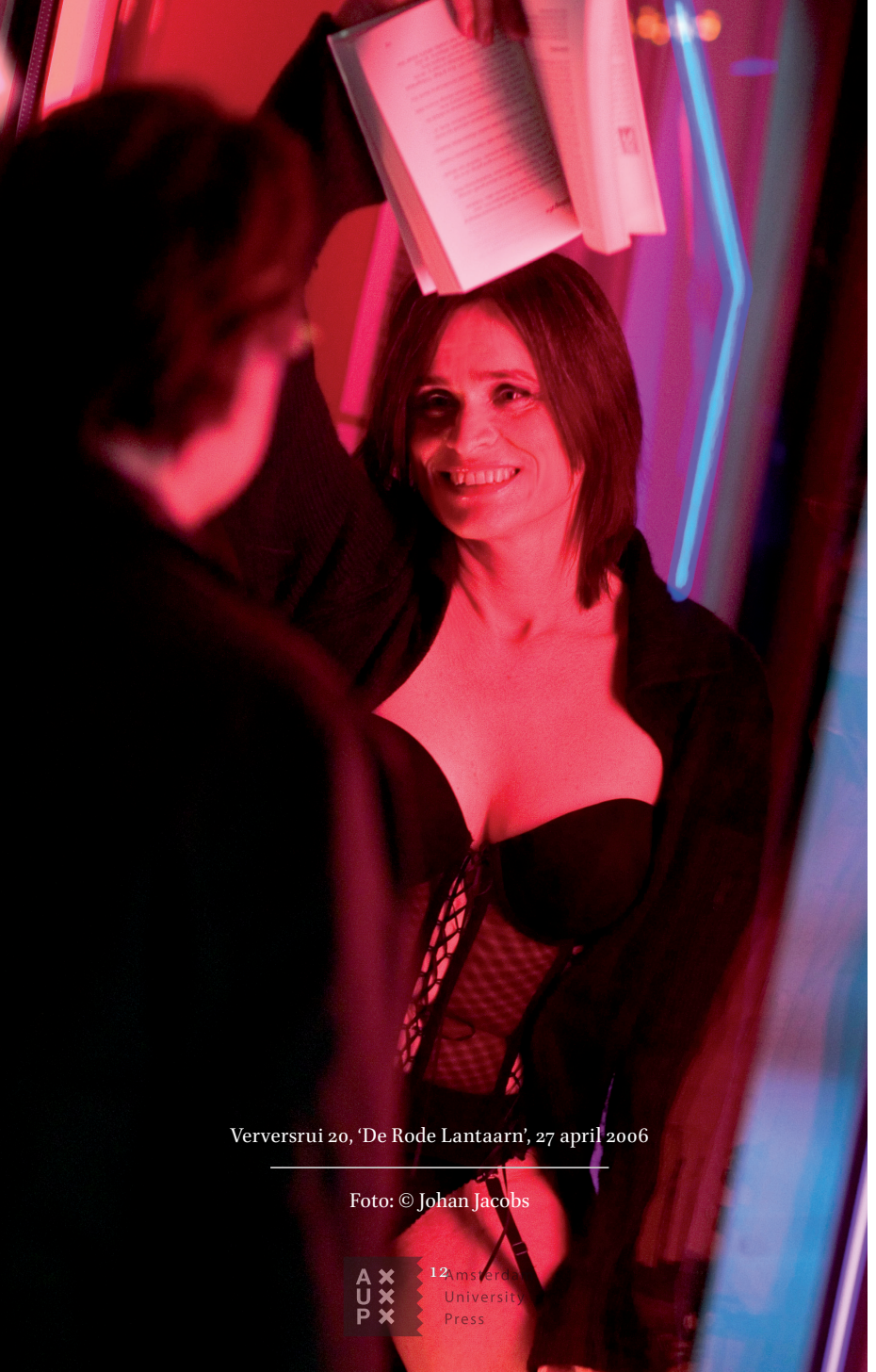
Amsterdam
University
Press

*Kristien Hemmerechts over
boeken, vrouwen en mannen*

Amsterdam
University
Press

Verversrui 20, 'De Rode Lantaarn', 27 april 2006

Foto: © Johan Jacobs

A
X
U
P

12 Amsterdam
University
Press

Een onverwachte driehoeksverhouding

Of ik haar het verschil zou kunnen uitleggen tussen verteltijd en vertelde tijd. Het is elf uur, rijkelijk laat, lijkt me, voor zo'n ernstige vraag. En of ik haar in één adem ook een heldere definitie van het begrip 'raamvertelling' kan geven. Morgen is het haar beurt om in de leesclub een boek voor te stellen. Ze wil geen mal figuur slaan.

Lichtjes verbijsterd staar ik naar de telefoon. Is het niet de bedoeling dat zo'n leesclubje van een boek geniet? En wat is er over een boek gezegd wanneer de spanning tussen vertelde tijd en verteltijd in kaart is gebracht?

'Wij pakken het grondig aan', zegt ze met een lach. 'Volgens mij zit het zo: als de verteltijd samenvalt met de vertelde tijd, dan duurt het even lang om een handeling uit te voeren als om ze te vertellen. En dus ook als om ze te lezen. Het onderscheid tussen leven en lezen valt weg. Je leeft letterlijk met het personage mee. Meestal duurt de vertelde tijd veel langer dan de verteltijd. Of dan de leestijd.'

'Leven duurt langer dan lezen', zegt ze.

'Zo is dat.'

Ik denk aan de schriftjes van haar moeder die ze na haar dood heeft geërfd. Acht ouderwetse gelinieerde schriften. Het eerste meer dan zestig jaar oud. Haar moeder was twaalf en ging naar 'de grote school'. Daar gaven de nonnen haar de raad om in een schriftje alle titels te noteren van de boeken die ze las. De titel, de naam van de auteur, het jaar van publicatie, een lijstje met de belangrijkste personages, een samenvatting en een korte waardering. Die werd geformuleerd als een antwoord op de vraag: Wat heb ik uit dit boek geleerd? Wij lezen om te leren. Leven, lezen, leren: is het een toeval dat die woorden zo sterk op elkaar lijken? Dit boek heeft me geleerd dat vertelde tijd en verteltijd zelden samenvallen. En dat we meer tijd nodig hebben om

een leven te leven dan om erover te lezen. Was dat niet het geval, dan zouden wij nooit over het leven van iemand anders kunnen lezen. En hoe eenzaam zouden we dan niet zijn.

Het boek dat mijn vriendin met haar leesclubje gaat bespreken, heet *The Bridges of Madison County*.

‘Is dat geen film?’

‘Ook.’ En dat ik dat boek wel te romantisch zal vinden.

De vrouw in *The Bridges of Madison County* heeft vier dagen romantiek in haar leven gekend. Na haar dood ontdekken haar kinderen het dagboek waarin ze die vier dagen beschrijft. Mijn vriendin heeft het goed gezien: de term ‘raamvertelling’ is absoluut op zijn plaats.

Soms duren vier dagen erg lang. Lang genoeg om er een heel verder leven op te teren. Lang genoeg om er een boek over te schrijven. Het is niet dik. Je hebt het in twee avonden uit. Zelden volstaat één boek om er een leven op te teren. Zelfs al is het erg dik.

Het liefst leest mijn vriendin in het tuinhuisje van haar echtelijke woonst. Alleen en ongestoord.

Soms hoort ze haar man of kinderen roepen, maar ze doet of ze hen niet hoort. Ze leest.

Ze heeft mij *Zout op mijn huid* gegeven. Over een Parisienne die jaren lang een geheime hartstochtelijke relatie met een Bretonse minnaar heeft.

Over overspel lezen is niet hetzelfde als overspel plegen. Zeker niet als je er een verhaalanalyse aan koppelt. En ook niet als je er in een schriftje een keurig verslag over schrijft. Want het is uitkijken met overspel. Ooit vertelde mijn vriendin over een boek waarin een gehuwde vrouw haar minnaar ontvangt terwijl haar zoontje vredig in zijn wiegje slaapt. Het verhaal speelt in een middeleeuws kasteel. Minnaar komt onaangekondigd binnen, gooit zijn bontjas over de wieg en neemt zijn geliefde in de armen. En wat blijkt na hun liefdesspel: het zoontje is onder de bontjas gestikt.

In hoeveel romans wordt er overspel gepleegd? Lezen vrouwen liever over overspel dan mannen? Kan overspelige lectuur een huwelijk

ernstige schade toebrengen? Hoeveel overspelige vrouwen wijten hun zondeval aan verdorven boeken? Leidt een boek ons in bekoring? Sommige vrouwen zouden misschien overspel plegen indien ze er niet over konden lezen. Het boek behoedt hen voor groter kwaad.

Over de vrouw die leest, weten we één ding met zekerheid: ze is niet waar ze is; ze is tegelijkertijd aanwezig en afwezig, ze is 'hier' en ze is 'elders'. En als dusdanig is ze de perfecte illustratie van de platonische gedachte: de mens is lichaam én geest. Het boek is het zwaard dat beide klieft. De schilder staat voor een lastig dilemma: schildert hij lichaam of schildert hij geest? Schildert hij 'hier' of schildert hij 'elders'? Dat is de vraag.

Sommige schilders – en wie zal het hun kwalijk nemen? – leggen een schaamteloos gebrek aan interesse voor de geest aan de dag. Zij negeren de platonische dichotomie en schilderen met uitbundige overgave wat aanwezig is: het lichaam. Voor hen beperkt de wereld zich tot het empirisch waarneembare. Zeker wanneer we het over vrouwen hebben. God heeft de vrouw geschapen om het mannelijke oog te strelen, te verleiden. Zij is lichaam, rondingen, moleculen, cellen, huid, haar. De lezende vrouw is in de eerste plaats een vrouw. En een vrouw is in de eerste plaats haar lichaam. Zeker wanneer ze voor een schilder poseert. Kleren zitten daarbij in de weg. En dus trekken de vrouwen gewillig hun kleren uit voor ze aan het lezen en het poseren slaan. Of ze knopen ze open, ze laten bandjes nonchalant van schouder glijden. Deze schilderijen vertellen ons niets over boeken of over het lezen ervan. En ook niet over leesclubjes, waarin een veelal exclusief vrouwelijk gezelschap zich over de spanning tussen verteltijd en vertelde tijd buigt. De blote of schaars geklede vrouwen in de schilderijen houden een boek in of bij de hand, maar het boek is louter rekwisiet en het lezen een alibi. Of een tijdverdrijf tijdens het lange poseren. Uiteindelijk leren deze schilderijen ons alleen iets over mannen en vrouwen, iets wat we allang wisten: mannen kijken graag naar vrouwen en vrouwen laten graag naar zich kijken. De man is het oog, de vrouw is het lichaam. De een zegt: de vrouw leeft gevangen in de

mannelijke blik; de ander zegt: de vrouw koestert zich in de omhelzing van zijn blik. De een zegt: de vrouw is het passieve lustobject; de ander zegt: zij manipuleert de weerloze man. Het is een kwestie van perceptie en interpretatie.

En om het allemaal nog ingewikkelder te maken: ook vrouwen schilderen blote lezende vrouwen. Suzanne Valadon heeft dat bijvoorbeeld gedaan. Misschien dacht ze: laat ik iets schilderen wat mannen graag zien. Of misschien keek ze zelf graag naar een naakte vrouw. Misschien vond ook zij dat vrouwen geschikter zijn dan mannen om naar te kijken. Of misschien wilde ze een naakte vrouw schilderen zoals zij ze zag. Is het naakt van Valadon anders dan het naakt van Albert Marquet of Théodore Roussel? Het is in ieder geval voluptueuzer en trotser. Het is naakt dat ongegeneerd van zijn eigen naaktheid geniet. Valadon schildert niet alleen een lichaam. Ze schildert een lichaam én ze schildert genot. De vrouw is bron van genot voor de voyeur die haar bespiedt en ze is bron van genot voor zichzelf. Ze vindt het heerlijk om even zonder kleren op de rand van haar bed een boekje te lezen. Wie haar ziet, mag mee genieten. Ze zit met haar rug naar de deur. Komt er straks een man of niet? Is hij net vertrokken? Heeft ze de nacht met een minnaar doorgebracht? Of met een klant? Misschien wil Valadon dat wij ons die vraag stellen, maar de vrouw zal het worst wezen. Zij is.

Iedere afbeelding in dit boek vertelt een ander verhaal over het model, over de afbeelding zelf en over de maker ervan, maar laat ik me aan een paar veralgemeningen wagen. Over de vrouwen die in een weelderige tuin lezen, bijvoorbeeld, en over wie de schilder lijkt te zeggen: de vrouw is een bloem. Geen tuin is compleet zonder haar lieflijke, decoratieve aanwezigheid. Of over de vele vrouwen die liggend op een bank lezen en over wie ik me een waslijst vragen stel. Waarom liggen ze daar? Wat is de relatie tussen het lezen en het liggen? Zijn ze op de bank gaan liggen omdat dat lekker leest of omdat de schilder het hun heeft gevraagd? Of is de bank hun vaste plekje